

УДК 340.114:167.4

DOI <https://doi.org/10.32782/LST/2021-3-2>

Микола КОТЕНКО

кандидат юридичних наук, доцент кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права, Інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна, 01033

ORCID: 0000-0001-8046-6641

Бібліографічний опис статті: Котенко, М. (2021). Пізнавальний потенціал положень юснатуралізму для вивчення інтелектуальної власності крізь призму її ціннісно-правового виміру. *Law. State. Technology*, 3, 9–14, doi: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-3-2>

ПІЗНАВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЛОЖЕНЬ ЮСНАТУРАЛІЗМУ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЇЇ ЦІННІСНО-ПРАВОВОГО ВИМІРУ

Метою статті є встановлення пізнавального потенціалу положень природно-правового підходу до праворозуміння для вивчення ціннісно-правових аспектів інтелектуальної власності. У роботі розкрито актуальність наукового пізнання положень природно-правового підходу до праворозуміння як пізнавальної основи вивчення ціннісно-правових аспектів інтелектуальної власності. Доведено, що положення сучасних типів праворозуміння становлять пізнавальну основу будь-якого правового явища чи процесу, визначають стратегію і тактику науково-дослідної діяльності, зумовлюють застосування методологічного інструментарію дослідження, у тому числі формування методологічної основи наукового дослідження інтелектуальної власності – одночасно як елементу системи соціальних та системи правових цінностей. Методологічною основою роботи є комплекс складників, до яких віднесено: принципи наукового пізнання (всебічності, об'єктивності, гласності, достовірності, системності та ін.) як система пізнавальних положень, котрі визначають зміст наукового пізнання положень юснатуралізму, їх пізнавальний потенціал, забезпечують його цілісність і комплексність, достовірність наукового знання, виступають єдиним можливим засобом забезпечення наукової основи дослідження та приросту нових знань; методологічні підходи (феноменологічний, аксіологічний, герменевтичний та ін.), що визначають пізнавальну стратегію дослідження положень природно-правової концепції та їх значення для ціннісного виміру інтелектуальної власності, забезпечують концептуалізацію результатів наукового дослідження; методи наукового дослідження (філософські (світоглядні), загальнонаукові та спеціально-наукові), функціональні можливості яких націлені на вивчення конкретних пізнавальних аспектів положень природно-правової концепції праворозуміння. Наукова новизна дослідження зумовлена тим, що стаття є сучасним науковим дослідженням, у якому визначено та охарактеризовано пізнавальний потенціал положень природно-правового розуміння права для вивчення інтелектуальної власності як складової частини правових цінностей. За результатами дослідження обґрунтовано комплекс висновків, де з'ясовано, що положення природно-правової концепції праворозуміння сприятимуть: 1) характеристиці інтелектуальної власності як результату реалізації людиною своїх природних прав на інтелектуальну діяльність, що набуває правового статусу; 2) розкриттю межі прояву інтелектуальної власності крізь призму реалізації свободи кожним індивідом на здійснення інтелектуальної діяльності; 3) дослідженню інтелектуальної власності як об'єктивно зумовленого явища, що є проявом природних здібностей людини до інтелектуальної діяльності, тощо.

Ключові слова: інтелектуальна власність, правова цінність інтелектуальної власності, методологічна основа, юснатуралізм, аксіологічний методологічний підхід.

Mykola KOTENKO

PhD, Associate Professor at the Departments of Intellectual Property and Information Law, Institute of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv, 60 Volodymyrska str., Kyiv, Ukraine, 01033

ORCID: 0000-0001-8046-6641

To cite this article: Kotenko M. (2021). Piznaval'nyy potentsial polozhen' yusnaturalizmu dlya vyvchennya intelektual'noyi vlasnosti kriz' pryzmu yiyi tsinnisno-pravovoho vymiru [Cognitive potential of the provisions of jusnaturalism for the study of intellectual property through the prism of its value and legal dimension]. *Law. State. Technology*, 3, 9–14, doi: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-3-2>

COGNITIVE POTENTIAL OF THE PROVISIONS OF JUSNATURALISM FOR THE STUDY OF INTELLECTUAL PROPERTY THROUGH THE PRISM OF ITS VALUE AND LEGAL DIMENSION

The purpose of the article is to establish the cognitive potential of the provisions of the natural-legal approach to legal understanding for the study of value-legal aspects of intellectual property. The relevance of scientific knowledge of the provisions of the natural-legal approach to legal understanding as a cognitive basis for the study of value-legal aspects of intellectual property is revealed in the work. It is proved that the provisions of modern types of legal understanding are the cognitive basis of any legal phenomenon or process, determine the strategy and tactics of research, determine the use of methodological tools of research, including the formation of the methodological basis of scientific research of intellectual property and systems of legal values. The methodological basis of the work is a set of the following components, which include: the principles of scientific knowledge (comprehensiveness, objectivity, publicity, reliability, system, etc.), as a system of cognitive provisions that determine the content of scientific knowledge of jusnaturalism, their cognitive potential, provide its integrity and complexity, the reliability of scientific knowledge, act as the only possible means of providing a scientific basis for research and the growth of new knowledge; methodological approaches (phenomenological, axiological, hermeneutic, etc.), which determine the cognitive strategy of research of the provisions of natural law concept and their significance for the value measurement of intellectual property, provide conceptualization of research results; methods of scientific research (philosophical (worldview), general scientific and special-scientific), the functional capabilities of which are aimed at studying specific cognitive aspects of the provisions of the natural-legal concept of legal understanding. The scientific novelty of the study is due to the fact that the article is a modern scientific study, which identifies and describes the cognitive potential of the provisions of natural law understanding of law for the study of intellectual property as part of legal values. The study substantiates a set of conclusions, which found that the provisions of the natural law concept of the right to understand will contribute to: 1) the characteristics of intellectual property as a result of human realization of their natural rights to intellectual activity, which acquires legal status; 2) the disclosure of the limits of the manifestation of intellectual property through the prism of the realization of freedom by each individual to carry out intellectual activity; 3) the study of intellectual property as an objectively determined phenomenon that is a manifestation of human natural abilities to intellectual activity, etc.

Key words: intellectual property, legal value of intellectual property, methodological basis, jusnaturalism, axiological methodological approach.

Актуальність проблеми. Наукове дослідження питань інтелектуальної власності крізь ціннісний її вимір у теорії права перш за все потребує аналізу підходів до праворозуміння, їхніх типів та концепцій, що дасть змогу в подальшому встановити переваги їхніх положень для пізнання ціннісно-правових аспектів інтелектуальної власності. Положення сучасних типів праворозуміння становлять пізнавальну основу будь-якого правового явища чи процесу, визначають стратегію і тактику науково-дослідної діяльності, зумовлюють застосування методологічного інструментарію дослідження, у тому числі формування методологічної основи наукового дослідження інтелектуальної власності – одночасно як елементу системи соціальних та системи правових цінностей. Праворозуміння – це найважливіша категорія в юриспруденції. Від

неї залежать усі подальші науково-правові та практичні процеси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній юридичній літературі вченими досить часто наголошується на науково-дослідному значенні положень сучасних типів праворозуміння, які формують світоглядну основу наукового пізнання, визначають його стратегію та загальне бачення змісту і результату дослідження, формують загальні засади пізнавальної діяльності у сфері права, слугують засобом узагальнення найбільш типових усталених підходів до характеристики і сприйняття права, орієнтації на такі критерії, як об'єктивність, достовірність, верифікованість, можливість практичного відтворення результатів. У цьому плані варто погодитися з поглядами вчених про те, що відповідь на питання, що є правом, має для філософії права таке саме фундамен-

тальне значення, як і питання, що таке істина, для філософії та людського пізнання у цілому (Nersesiantc, 2005: 31). Однак феноменологічне розуміння права в сучасних умовах розвитку юридичної науки через складність категорії «право» є найбільш дискусійним із погляду його сутності, змісту та значення.

Переважає більшість учених характеризує категорію «праворозуміння» через категорію «пізнання права», хоча зустрічаються погляди вчених, в яких праворозуміння навіть ототожнюється з усією правовою дійсністю чи реальністю. Одні автори обмежують такий предмет лише сутністю права та його роллю у регулюванні суспільних відносин, інші ж включають у нього майже всі загальні властивості, риси і прояви права, що, на переконання П.М. Рабіновича, призводить до «ототожнення праворозуміння бодай не з усім загальнотеоретичним правознавством» (Rabinovich, 2013: 154). Продовжуючи зазначену думку, П.М. Рабінович, з огляду на таку неоднозначність характеристики праворозуміння, доводить його виключно методологічну роль, зазначаючи про те, що праворозуміння – це відображення в людській свідомості за посередництвом поняття, що позначається терміном «право» (або будь-яким іншим однозначним із ним словом чи символом), того явища, яке оцінюється певним суб'єктом як корисне для задоволення потреб його існування та розвитку і забезпечується обов'язками інших суб'єктів (Rabinovich, 2013: 154). Таким чином, учений звертає увагу, насамперед, на результат пізнання та стан сприйняття права людиною, його оцінки з погляду задоволення людських потреб. Отже, положення праворозуміння крізь призму пізнання інтелектуальної власності як ціннісно-правового феномену опосередковується категорією «право» як таке, що може бути оцінене суб'єктом пізнання на предмет корисності для задоволення його потреб та інтересів, спроможності реалізувати інтереси суб'єкта у сфері інтелектуальної власності. А ціннісно-правове сприйняття інтелектуальної власності виявлятиметься саме в тому, наскільки реалізовані інтереси зазначеного суб'єкта, наскільки захищені його права у сфері інтелектуальної власності, що відбувається та оцінюється через механізм сприйняття суб'єктом змісту правових положень, якими закріплюються права та інтереси, а також механізм їх реалізації.

Дослідження інтелектуальної власності як ціннісно-правового явища, засновуючись на положеннях відповідного типу праворозуміння, даватиме тоді змогу чітко окреслити як методологічну основу такого дослідження, так і встано-

вити перспективи розроблення предмету наукового пізнання. Водночас не будь-який підхід до праворозуміння, а також не всі положення конкретного такого підходу функціонально спроможні сформулювати як методологічну основу дослідження, так і окреслити його перспективи. Особливо це стосується інтелектуальної власності, ціннісно-правовий вимір якої потребує як методологічної основи дослідження, так і поєднання світоглядної і наукової стратегії пізнання, визначення тих аспектів, які є недостатньо дослідженими, а також вироблення тих положень, котрі визначатимуть та стимулюватимуть до посилення подальших її наукових досліджень.

Визначення мети дослідження. Уважаємо за доцільне, взявши за основу наявну в юридичній літературі їх характеристику, акцентувати увагу на тому, щоб установити пізнавальний потенціал положень природно-правового підходу до праворозуміння для вивчення ціннісно-правових аспектів інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті розроблення проблематики пізнання інтелектуальної власності крізь призму ціннісно-правового виміру питання типології праворозуміння варто розглянути шляхом аналізу запропонованих у науковій літературі підходів до класифікації його типів, що дасть змогу узагальнити найбільш домінуючі образи права, котрі відображають істотні й загальнотеоретичні ознаки права та становлять основу застосування вказаного методологічного підходу. Залежно від розмежування чи ототожнення права і закону В.С. Нерсесянц виокремлює та надає характеристику юридичному (від *jus* – право) і легістському (від *lex* – закон) типам праворозуміння (Nersesiantc, 2005: 32–34). В.А. Четвернін виокремлює позитивістський і юридичний типи праворозуміння (Chetvernin, 2003: 10–15). І.Л. Честнов наголошує на наявності традиційного підходу до типології праворозуміння, який пов'язаний із вирішенням фундаментального онтологічного питання: що є право, яка його роль у суспільстві, які взаємовідносини з іншими соціальними явищами, як воно функціонує? Звідси впливають «класичні» юридичні школи: природного права, позитивізму, соціології права та некласичні: інституційні, комунікативні, антропологічні (Pravo i obshchestvo, 2004: 49–51). Залежно від ставлення до «основного питання філософії» – співвідношення матеріального й ідеального – М.І. Козюбра виокремлює матеріалістичний та ідеалістичний типи праворозуміння; своєю чергою, у межах цих типів право-

розуміння вчений додатково виокремлює такі їхні види, як метафізичний, механічний, економічний (матеріалістичний тип); теологічний, натуралістичний, формально-догматичний тощо (ідеалістичний тип) (Koziubra, 1990: 19). В іншій науковій роботі М.І. Козюбра вказує на те, що найбільш поширеним критерієм типологізації праворозуміння є «ідеологічний», тобто за основу взято вихідні концептуальні ідеї, які визначають зміст праворозуміння. Відповідно до нього виокремлюються природно-правовий (юснатуралістичний), юридико-позитивістський (нормативістський) і соціологічний типи праворозуміння (Koziubra, 2010: 10–12). Насамперед звернемо увагу на положення природно-правового типу (юснатуралізм), який в основу розуміння права вкладає ідеї:

а) *по-перше*, всеосяжної свободи індивіда, у тому числі й у сфері інтелектуальної діяльності, яка забезпечує можливість реалізації його здібностей, потреб та інтересів за умови не порушення меж свободи такої ж самої діяльності іншого індивіда. Причому свобода визнається абсолютною, невід'ємною та постійною, вона породжена самої природою людини, її прагненням до здобуття власного місця в природі, соціальному середовищі, державі і т. п. У цьому плані інтелектуальна власність може розглядатися, з одного боку, як стимул до здійснення інтелектуальної діяльності, а з іншого – як результат існування такої свободи, результат можливості кожного індивіда на інтелектуальну діяльність, що спроможна в подальшому перетворити індивіда на суб'єкта права інтелектуальної власності;

б) *по-друге*, вічного і невід'ємного від людини розуму як джерела інтелектуальної діяльності, а також у подальшому й джерела інтелектуальної власності. Так само слід відзначити й ідеї свободи розумової діяльності, права та можливості для власного розвитку, здійснення політичних і правових змін. Причому ще в період античності ідея розуму визначається як властивість людини, що надана Всевишнім і, по суті, є продовженням (проявом) «божественного розуму» (Tarnas, 1995: 118). Із часом розум розглядається як рушійна сила, що призводить до поліпшення життя людини, розвиває суспільство і головне – змінює суспільно-політичний устрій та правову систему. Відповідно, поява інтелектуальної власності є насамперед результатом реалізації людиною її інтелектуальних здібностей, що є основою її осмисленої, логічно зумовленої та виваженої розумової діяльності, призводить до створення чогось нового, осмисленого, розумово обґрунтованого

та раціонального. Фактично з огляду на пізнавальне значення положень юснатуралізму інтелектуальна власність є такою, що походить від людини як істоти розумної, яка спроможна здійснювати інтелектуальну діяльність, тим самим створювати й у подальшому споживати об'єкти інтелектуальної власності;

в) *по-третє*, добра, справедливості, правди, які визначають вихідні засади життя людини, її взаємовідносин з іншими людьми. Слід відзначити, що такі засади людського життя знаходяться і в основі створення інтелектуальної власності, користування нею, а також правового забезпечення. Насамперед створення об'єктів інтелектуальної власності має засновуватися на гуманістичних ідеях, не порушувати природу людського життя, не допускати створення здійснення такої інтелектуальної діяльності, що несе антисоціальні ризики або призводить до них. Інтелектуальна власність як ціннісно-правовий феномен дає змогу, з одного боку, стати засобом виразу засад добра і справедливості, а з іншого – визначити своє правове забезпечення з метою недопущення соціальної несправедливості.

Слід відзначити, що ціннісно-правовий вимір інтелектуальної власності може бути проведено і крізь призму концепції прав людини, які є проявом об'єктивних потреб людей на реалізацію та захист власних інтелектуальних здібностей, непорушності їхніх прав як власників об'єктів права інтелектуальної власності. Отже, інтелектуальна власність потребує належного правового забезпечення в частині закріплення прав та обов'язків суб'єктів інтелектуальної діяльності, регламентації механізму їх реалізації, гарантування, охорони та захисту. У юридичній літературі вченими стверджується про те, що право на інтелектуальну діяльність та реалізацію власних інтелектуальних здібностей відноситься до природних, невід'ємних прав людини як істоти, що є богоподібною, є божим творінням, а отже, інтелектуальна діяльність і право на її здійснення є божественним даром (Poliakov, 2004: 82). Перспективними для вивчення ціннісно-правових аспектів інтелектуальної власності є також і такі положення юснатуралізму, що відображають засади рівності всіх людей у правах, у тому числі й у праві на здійснення інтелектуальної діяльності, визнання за вказаним правом моральних засад правового регулювання, що дає змогу і гарантує кожному реалізацію його здібностей до творчої (інтелектуальної) діяльності (Grafskii, 2000: 52).

Беручи за основу розуміння права як складного морально-етичного явища, можливо

підсумувати, що право націлене на забезпечення людської інтелектуальної діяльності з погляду виявлення і закріплення природної та невід'ємної спроможності людини здійснювати інтелектуальну діяльність, тим самим генерувати об'єкти інтелектуальної власності. Окрім того, право спроможне і самостійно стимулювати інтелектуальну діяльність у цілому, розвиток окремих її сфер (наприклад, шляхом закріплення пріоритетних напрямів наукових досліджень, стимулювання видавничої, кінематографічної діяльності тощо).

Висновки і перспективи подальших досліджень. На нашу думку, концепція юснатуралізму в частині пізнавальної ролі її положень для дослідження інтелектуальності власності як правової цінності насамперед дасть змогу забезпечити єдине пізнавальне сприйняття інтелектуальної власності як особливої системи об'єктів, що є результатами інтелектуальної діяльності, у межах якої реалізуються природні, невід'ємні, невідчужувані права кожної людини на їх створення, переосмислення, використання, розпорядження тощо, що дають змогу кожній людині реалізувати свої інтелектуальні здібності. Окрім того, положення природно-правового підходу дають змогу:

- по-перше, охарактеризувати інтелектуальну власність як результат реалізації людиною своїх природних прав на інтелектуальну діяльність, що набуває правового статусу;

- по-друге, розкрити межі прояву інтелектуальної власності крізь призму реалізації свободи кожним індивідом на здійснення інтелектуальної діяльності, зміст та результати якої обмежені виключно межами свободи іншого індивіда;

- по-третє, дослідити інтелектуальну власність як об'єктивно зумовлене явище, що є про-

явом природних здібностей людини до інтелектуальної діяльності, право на яке виникає, змінюється та припиняється залежно, з одного боку, від самого об'єкта права інтелектуальної власності, а з іншого – від волі її суб'єкта;

- по-четверте, інтелектуальна власність визначає зародження, виникнення та розвиток відповідних прав людини, що зумовлює в подальшому становлення концепції прав людини, окремим елементом яких є право на свободу інтелектуальної діяльності, право власності, право розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної діяльності тощо;

- по-п'яте, інтелектуальна власність може бути охарактеризована з погляду її соціальної корисності та значення для життя індивіда, тим самим може бути визначено напрями її правового забезпечення, у тому числі в аспекті гарантування прав її суб'єктів, стимулювання розвитку інтелектуальної діяльності в тій чи іншій сфері суспільних відносин тощо.

Окрім того, у наукознавчому плані переваги положень природно-правового типу праворозуміння визначаються також і тим, що вони можуть бути закладені в основу:

- а) наукового пізнання феномену інтелектуальної власності, її правового виміру, особливо в частині посилення її сприйняття як об'єктивно існуючого явища, що зумовлене природними здібностями людини до творчої (інтелектуальної) діяльності;

- б) визначення особливостей правового забезпечення інтелектуальної власності як у частині здійснення інтелектуальної діяльності, так і в частині забезпечення прав на її результати, регламентації механізму їх реалізації;

- в) обґрунтування напрямів розвитку практики інтелектуальної діяльності відповідно до засад рівності, моральності, справедливості, правової захищеності тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нерсесянц В.С. Философия права : учебник. Москва : Норма, 2005. 656 с.
2. Рабінович П.М. Деякі сучасні концепції права в Росії та Україні (у світлі потребового праворозуміння). *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 152–155. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/filpr_2013_1_15.pdf.
3. Четвернин В.А. Введение в курс общей теории права и государства : учебное пособие. Москва : Институт государства и права РАН, 2003. 204 с.
4. Право и общество: от конфликта к консенсусу : монография / И.Л. Честнов и др. ; под общ. ред. В.П. Сальникова, Р.А. Ромашова. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский ун-т МВД России, 2004. 479 с.
5. Козюбра Н.И. Понятие и структура методологии юридической науки. *Методологические проблемы юридической науки*. Киев : Наукова думка, 1990. 136 с.
6. Козюбра М.І. Праворозуміння: поняття, типи та рівні. *Право України*. 2010. № 4. С. 10–21.
7. Тарнас Р. Христианское мировоззрение / пер. с англ. Т.А. Азаркович. Москва : КРОН-ПРЕСС, 1995. 448 с.

8. Поляков А.В. Общая теория права: проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода : учебник. Санкт-Петербург : Изд. дом С.-Петерб. гос. ун-та, 2004. 863 с.

9. Графський В.Г. Інтегральна (синтезована) юриспруденція. *Правознавство*. 2000. № 3. С. 49–64.

REFERENCES:

1. Nersesiantc V.S. (2005) *Filosofia prava: uchebnik* [Philosophy of law: textbook]. M. : Norma. 656 s. [in Russian]

2. Rabinovich P.M. (2013) *Deiaki suchasni kontseptcii prava v Rosii ta Ukraïni (u svitli potrebovogo pravorozuminnia)* [Deyaki modern concept of law in Russia and Ukraine (at the light of the consumer law)]. *Filosofia prava i zagalna teoriia prava*. № 1. S. 152-155. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/filpr_2013_1_15.pdf [in Ukrainian]

3. Chetvernin V.A. (2003) *Vvedenie v kurs obshchei teorii prava i gosudarstva: uchebnoe posobie* [Introduction to the course of the general theory of law and state: textbook]. M. : Institut gosudarstva i prava RAN. 204 s. [in Russian]

4. *Pravo i obshchestvo: ot konflikta k konsensusu : monografiia* [Law and society: from conflict to consensus: monograph] / I.L. Chestnov i dr.; pod obshch. red. V.P. Salnikova, R.A. Romashova. S.-Pb. : Sankt-Peterburgskii un-t MVD Rossii, 2004. 479 s. [in Russian]

5. Koziubra N.I. (1990) *Poniatie i struktura metodologi iuridicheskoi nauki* [Concept and structure of methodology of legal science]. *Metodologicheskie problemy iuridicheskoi nauki : sb. nauch. tr. K.* : Naukova dumka. 136 s. [in Ukrainian]

6. Koziubra M.I. (2010) *Pravorozuminnia: poniattia, tipi ta rivni* [Pravorozuminnia: witness, tipi and rivni]. *Pravo Ukraïni*. № 4. S. 10-21. [in Ukrainian]

7. Tarnas R. (1995) *Khristianskoe mirovozzrenie* [Christian worldview] ; per. s angl. T.A. Azarkovich. M. : KRON-PRESS. 448 s. [in Russian]

8. Poliakov A.V. (2004) *Obshchaia teoriia prava: problemy interpretatsii v kontekste kommunikativnogo pokhoda : uchebnik* [General theory of law: problems of interpretation in the context of a communicative approach: textbook] . S.-Pb. : Izd. dom S.-Peterb. gos. un-ta. 863 s. [in Russian]

9. Grafskii V.G. (2000) *Integralnaia (sintezirovannaia) iurisprudentsiia* [Integral (synthesized) jurisprudence]. *Pravovedenie*. № 3. S. 49–64. [in Russian]